

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційну роботу Захарової Ксенії Федорівни «Державне регулювання картелізації національної економіки», подану на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством

Вивчення дисертаційної роботи Захарової К. Ф. «Державне регулювання картелізації національної економіки», ознайомлення з авторефератом та опублікованими роботами дозволяє сформулювати такі узагальнені висновки щодо актуальності обраної теми дисертаційного дослідження, ступеню обґрунтованості наукових положень, представлених рекомендацій, їх достовірності, новизни та повноти викладення в опублікованих працях.

Актуальність теми дисертаційного дослідження та зв'язок з науковими програмами, планами, темами

Сьогодні національна економіка України перебуває в досить складному стані, спричиненому багатьма проблемами як зовнішнього так і внутрішнього характеру. Загострення загроз національній та, зокрема, економічній безпеці, соціальна криза, відсутність росту ВВП, політична нестабільність та безліч інших проблем, потребують негайних радикальних змін в економічних та соціальних відносинах в українському суспільстві. При цьому важливу роль має відігравати державна політика забезпечення здорової конкуренції на товарних ринках та ринках послуг, активізації інвестиційної діяльності й інших стратегічних напрямів, котрі б сприяли відновленню й оздоровленню реального сектора національної економіки. Адже неможливо забезпечити зростання реального ВВП лише за рахунок підвищення цін і тарифів, оскільки така політика не є стратегічною та

приведе до протилежного (негативного) ефекту. Для стабільного та поступального руху в напрямі якісних структурних змін необхідні суттєві стимули ділової активності, до яких слід віднести й наявність прозорої відкритої конкуренції.

Держава має забезпечити добросовісну конкуренцію та підтримку вітчизняного товаровиробника шляхом формування адекватного правового поля та активної діяльності у цьому полі державних органів регулювання й контролю. Натомість на сьогоднішній день поза увагою державних органів залишаються серйозні проблеми, пов'язані з діяльністю учасників економічних відносин. Прикладом недостатнього правового регулювання є проблема антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання (змов чи картелів) в питаннях необґрунтованого завищення цін на соціально важливих товарних ринках.

Розроблення економічних методів виявлення та протидії картельним угодам є актуальним питанням антимонопольного регулювання. Ця наукова проблема в теорії та практиці державного регулювання стає особливо актуальною в умовах катарсису національної економіки України.

В контексті викладеного вище, тема дисертації Захарової Ксенії Федорівни, яка присвячена визначенню особливостей державного регулювання картелізації національної економіки та її макроекономічних наслідків, вдосконаленню механізму державного регулювання цього процесу, а також процедури виявлення, доведення й припинення картельних змов на вітчизняних товарних ринках, підготовці та обґрунтуванню відповідних науково-практичних рекомендацій щодо впровадження у практику контролюючих органів більш достовірних критеріїв і методів кількісної оцінки ефективності механізму контролю картельних змов та імплементації норм європейського законодавства в сфері державного антимонопольного регулювання антиконкурентних узгоджених дій, є надзвичайно актуальною. Це відображено у сформульованій автором роботи меті та поставлених завданнях дослідження.

В процесі проведення дослідження дисертантом вирішено низку завдань, зокрема: систематизовано теоретичні засади функціонування конкурентних ринків і окреслено передумови виникнення картельних угод, визначено фактори та представлено наслідки картелізації для національної економіки, проаналізовано еволюцію антикартельної практики в розвинутих економіках, уточнено категоріальний апарат, що віддзеркалює процес картелізації та реакцію уряду на виникнення картельних змов, здійснено аналіз практики антикартельного регулювання в українській економіці та можливості застосування кращого міжнародного досвіду антикартельного регулювання, досліджено особливості контролю за ціновими змовами суб'єктів господарювання з боку антимонопольних органів України, визначено зв'язок між картелізацією національної економіки та макроекономічною стабільністю, розроблено та обґрунтовано систему заходів щодо виявлення та запобігання картелізації на товарних ринках, напрацьовано рекомендації щодо подальшого впровадження пріоритетних заходів і рекомендацій з удосконалення антимонопольної політики в частині контролю картельних змов в інтересах забезпечення макроекономічної стабільності вітчизняної економіки.

Дисертаційне дослідження Захарової К. Ф. виконано в рамках науково-дослідних робіт Університету економіки та права «КРОК» «Антикризовий потенціал державного регулювання економіки: світовий досвід та українська практика» та «Ефективність державного регулювання національної економіки в умовах посткризового розвитку: теоретичний та прикладний аспекти», науково-дослідної роботи Центру комплексних досліджень з питань антимонопольної політики Антимонопольного комітету України «Тенденції змін стану конкурентного середовища в економіці України у 2014 році». При цьому авторський внесок до їх виконання представлений аналізом практичних аспектів функціонування конкурентних ринків і передумов виникнення на них картельних змов з пропозиціями щодо вдосконалення процедури виявлення та доведення антиконкурентних узгоджених дій

суб'єктів господарювання та містять пропозиції, спрямовані на підвищення результативності системи контролю картельних змов в національній економіці.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і
рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність та
новизна**

Наукові положення, висновки та рекомендації, що наведено в дисертаційній роботі, мають достатній ступінь обґрунтованості. Їх виклад супроводжується критичним оглядом та посиланням дисертанта на результати наукових робіт вітчизняних і закордонних науковців за обраною темою, вдалим застосуванням загальнонаукових принципів проведення досліджень, використанням сучасного методичного інструментарію та засобів оброблення інформації.

Представлена робота свідчить про вміння автора застосовувати сучасні методи наукового дослідження до вирішення актуальних питань. Зокрема це стосується використання інструментарію моделювання, формалізації та регресійного аналізу, застосовані автором при побудові економетричних моделей тестування класичних ринкових структур, аналізу ринкової поведінки учасників картельної змови й оцінювання макроекономічних наслідків картелізації національної економіки; описово-аналітичного та статистико-економічного методів для побудови скоригованих статистичних та аналітичних таблиць; графічного методу та системного аналізу, застосовані дисертантом при графічній інтерпретації результатів дослідження та для розроблення моделі оцінювання макроекономічних наслідків картелізації (розділи 2, 3).

Ознайомившись зі змістом дисертації можна зробити висновки, що мета дослідження досягнута. Структура побудови дисертаційної роботи є класичною, послідовною; логічно висвітлені одержані результати.

Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків.

Сформульовані у вступі мета та завдання цілком адекватні заявленій темі, об'єкт і предмет дослідження обрані та визначені коректно, пункти наукової новизни ґрунтуються на отриманих й обґрунтованих наукових результатах, викладених в основній частині дисертації.

У першому розділі дисертації «Теоретико-методологічні засади антикартельного регулювання економіки», який присвячений вивченню та узагальненню теоретичних засад функціонування конкурентних та олігопольних ринкових структур; систематизації практики дослідження товарних ринків на предмет наявності на них проявів колективної монополізації та окресленню типології стратегій конкурентної поведінки фірми-олігополіста, автором обґрунтовано необхідність класифікації наслідків картелізації за критерієм їх впливу на споживачів, виробників товарів та послуг і суспільства в цілому з метою ілюстрації втрат національної економіки від порушення основоположних принципів функціонування економіки.

Другий розділ роботи «Організаційно-економічне забезпечення регулювання картельних змов» дисертант присвятила проведенню аналізу механізму регулювання антимонопольними органами картелізації національної економіки, порівнянню світового та національного досвіду в організації контролю та запобігання картельним змовам. Автором виокремлено картельний аспект антимонопольного регулювання конкурентними відомствами різних країн, проаналізовано специфіку організаційно-економічного механізму протидії картелізації в Україні. Здійснено ґрунтовний аналіз практики антимонопольного регулювання, що дало можливість оцінити ступінь дієвості заходів державного контролю та протидії картелізації в Україні. У цьому розділі роботи розкрито коло проблем, з якими стикається Антимонопольний комітет України в практиці протидії картелізації національної економіки, представлено вагомі аргументи

на користь вдосконалення системи державного регулювання картелізації національної економіки в зв'язку із тим, що найбільш організовані національні та транснаціональні картелі залишаються невиявленими, завдаючи найбільшої шкоди національній економіці.

У третьому розділі «Основні напрями вдосконалення антимонопольної політики в галузі державного контролю картельних угод» автором обґрунтовано систему методичних заходів виявлення картелів у формі цінових змов та розроблено комплекс науково-практичних рекомендацій щодо підвищення ефективності механізму контролю антимонопольних органів за процесами картелізації національної економіки. Вагомим є здобуток дисертанта щодо обґрунтування існуючої в національній економіці суперечності у застосуванні методів виявлення, доведення й припинення картельних змов у процесі антимонопольного контролю та розроблення для вирішення цієї суперечності системи інформаційно-аналітичного забезпечення процедур моніторингу товарних ринків. Використано економетричний аналіз для виявлення наслідків картелізації, що базується на оцінюванні зв'язку між індикаторами картелізації та індикаторами макроекономічної стабільності, за допомогою якого в роботі доведено факт існування дестабілізуючого впливу картелізації на макроекономічну стабільність. Обґрунтовано висновки, що правові методи виявлення та доведення картелю не забезпечують результативної боротьби із сучасними формами картелізації та запропоновано шляхи поєднання економічних та правових методів, котрі можуть бути ефективно використані у процесі протидії картелізації.

Розглянуті в роботі проблеми картелізації національної економіки висловлені в логічній послідовності та всебічно обґрунтовані. Дисертація має комплексний характер. Наукове значення роботи полягає в обґрунтуванні напрямів підвищення ефективності державного регулювання картелізації національної економіки. Загальні висновки логічно випливають зі змісту роботи, відображають основні результати дослідження. Наведені в роботі

рекомендації ґрунтуються на дослідженнях здобувача й представляють інтерес для науки та практики.

Основними результатами дисертаційного дослідження, що містять наукову новизну та вносять вагомий внесок у вирішення наукового завдання, є розроблення теоретико-методичних засад та практичних рекомендацій щодо вдосконалення державного регулювання процесів картелізації національної економіки.

Положення, які характеризуються науковою новизною, сформульовані автором самостійно й відображають особистий внесок дисертанта. Теоретичні та методичні розробки автора мають наукову новизну.

До найсуттєвіших слід віднести такі:

– авторська ідея врахування міри зростання картельних змов, що передбачає комплекс заходів щодо своєчасного виявлення ознак картельної угоди (171-180), а також оцінювання здатності антимонопольних органів запобігати картелізації через вчасне отримання й оброблення інформації щодо картельних змов, виявлення та доведення їх фактів (с. 160-166);

– удосконалена методика аналізу індикаторів картелізації, зокрема, шляхом встановлення кількісної залежності інтегрального показника макроекономічної стабільності від показників картелізації національної економіки (с. 179-183, 193);

– удосконалений категоріальний апарат шляхом уточнення таких понять, як «узгоджена конкурентна поведінка» (с. 46-47), «картелізація національної економіки» (с. 49), «коректна ідентифікація картелю» (с.135);

– запропоновані заходи упередження картелізації національної економіки шляхом визначення потенціалу картелізації з урахуванням джерел колективного домінування учасників ринку, які оцінюються за допомогою індикаторів картелізації (с.136, 174, 178-186);

– доповнений інструментарій проведення моніторингу стану картелізації національної економіки, що передбачає використання прямих та

опосередкованих індикаторів, зокрема показників стану ринків, попередніх ознак картельної змови, ознак фактичного утворення картелю (с.140-142) та наявності необхідних засобів протидії картельним змовам (с. 165-166);

– запропоновані зміни до Загальнодержавної програми розвитку конкуренції на 2014-2024 роки, котрі передбачають перенесення акцентів антимонопольного регулювання з природних монополій на обмеження економічних та правових передумов колективного домінування у вигляді картелів, врахування необхідності контрзаходів протидії системним картельним змовам на товарних ринках (с.150, 201-203).

Достовірність результатів дисертаційного дослідження

Основні наукові положення, висновки й пропозиції дисертації Захарової К.Ф. обґрунтовані та достовірні, оскільки вони отримані на основі творчого використання теоретико-методологічних положень економічної науки, що висвітлено в працях вітчизняних і зарубіжних вчених з проблем ринкової влади, узгодженої поведінки ринкових суб'єктів, антиконкурентних узгоджених дій, державного регулювання монополістичних тенденцій та розвитку конкуренції. Достовірність отриманих в роботі результатів забезпечено широким використанням сучасних методів дослідження: системного підходу, діалектичного методу, наукової абстракції та узагальнення, економіко-статистичного та порівняльного аналізу. Обґрунтованість отриманих результатів забезпечена використанням законів України, указів Президента України, постанов Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, які стосуються державного регулювання процесів картелізації, антимонопольної діяльності, функціонування товарних ринків, звітні матеріали Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Антимонопольного комітету України, Державної служби статистики України і регіональних органів управління, практика розслідування справ Антимонопольним комітетом України в сфері порушення вітчизняного антимонопольного законодавства. Результати

дослідження пройшли апробацію в ході викладення основних положень дисертаційної роботи на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Значущість положень дисертації для науки та практики

Результати дисертаційної роботи забезпечують поглиблення розуміння процесів картелізації та її передумов у національній економіці на сучасному етапі її розвитку, вдосконалення заходів протидії картельним змовам та визначення пріоритетних напрямів їх упровадження. Результати дисертації розширюють теоретичні засади державного регулювання антиконкурентних узгоджених дій.

Важливе теоретичне та практичне значення має обґрунтування актуальності перенесення акцентів антимонопольного регулювання з природних монополій на обмеження економічних та правових передумов колективного домінування у вигляді картелів, врахування необхідності контрзаходів протидії системним картельним змовам на товарних ринках. Застосування запропонованих підходів у практиці державного антикартельного регулювання сприятиме підвищенню ефективності державного регулювання в цілому.

Теоретико-прикладні положення результатів дисертаційного дослідження Захарової К. Ф. використані в практиці органів Антимонопольного комітету України з метою вдосконалення механізму виявлення, доведення та припинення картельних змов у національній економіці (довідка №50-28/16 від 26.02.2016 р.), Департаменту розвитку підприємництва та регуляторної політики Міністерства економічного розвитку і торгівлі України з метою запровадження моніторингу картелізації національної економіки за допомогою використання прямих та опосередкованих індикаторів картелізації, підвищення результативності системи контролю картельних змов в національній економіці (довідка №3622-05/2237-07 від 28.01.2016 р.).

Наукові розробки здобувача мають практичне втілення шляхом використання у навчальному процесі ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК».

Відповідність дисертації та автореферату встановленим вимогам

Дисертаційна робота є завершеною науковою роботою. Її зміст в цілому відповідає меті й поставленим завданням наукового дослідження. Основний текст викладено на 211 сторінках, матеріал проілюстровано на 35 рисунках та у 13 таблицях. Обсяг, структура, оформлення дисертації та автореферату загалом відповідають встановленим вимогам щодо кандидатських дисертацій. Зміст автореферату передає основні положення дисертаційної роботи. Автореферат ідентичний дисертації за змістом, структурою та висновками.

Повнота викладу основних результатів у наукових виданнях

Основні наукові положення та результати дослідження дисертаційної роботи викладено у 20 наукових працях загальним обсягом 5,3 д.а., у тому числі: 8 статей – у вітчизняних наукових фахових виданнях; одна стаття в зарубіжному виданні та 11 – матеріали й тези конференцій. Назва та зміст публікацій розкривають основні положення розділів дисертації.

Дискусійні положення та зауваження по дисертаційній роботі

Не дивлячись на загальне позитивне враження від роботи, необхідно звернути увагу на низку положень дисертаційного дослідження, що є дискусійними та можуть стати предметом конструктивних обговорень під час захисту. Зокрема:

1. Пункт новизни «вперше» вимагає більш коректного формулювання, оскільки, заходи й інструментарій задекларованого авторського підходу до виявлення загроз макроекономічній стабільності від картелізації національної економіки не узагальнені, а висвітлені у різних параграфах

дисертації, та самі по собі являють удосконалені положення теоретичного й прикладного характеру. Зокрема, заходи щодо своєчасного виявлення ознак картельної угоди (171-180); аналітичний інструментарій (с. 160-166), заходи забезпечення симетричної протидії наростаючим тенденціям утворення картелів (с. 170, 189-192).

2. Дисертант зазначає, що «картелі можуть приймати різноманітні форми. Наприклад, виробники можуть створити одну спільну організацію із збуту, яка буде скуповувати продукцію у кожного виробника окремо за договірною ціною та потім реалізовувати продукцію на основі координації. Ще один варіант такої взаємодії може існувати, коли виробники діють на основі угоди, у відповідності з яким встановлюється єдина ціна на їхню продукцію» (с. 49 дисертації). Разом з тим, розглядаючи проблеми картелізації в національній економіці, поза увагою автора залишилися змови торговельних підприємств, необґрунтоване встановлення ними націнок (надбавок) і тарифів (мереж гіпермаркетів, роздрібної торгівлі медикаментами, паливно-мастильними матеріалами, енергоресурсами тощо).

3. У розділі 3 автор демонструє Методологію використання економічного аналізу в процесі виявлення цінових змов в практиці антимонопольних органів та ілюструє це за допомогою дослідження показових справ АКУ в 2014 році (с. 144-147 дисертації). Варто було б таке дослідження віднести у розділ 2, оскільки воно носить аналітичний характер, а не авторські розробки.

4. Розглядаючи фактори, що сприяють картелізації економіки (рис. 1.9 на с. 55), дисертантові слід було б урахувати такий важливий фактор як адекватність поведінки споживача. Адже, останніми роками ціновий ажітаж споживачів найбільшим чином мотивує виробників і посередників до картельних змов на соціально важливих товарних ринках.

5. Потребує пояснення авторська модель узагальнення напрямів антимонопольного регулювання (рис. 2.11 на с. 83), оскільки державна конкурентна політика не може вплинути на «механізм ринкового

функціонування» апріорі, а якщо дисертант може довести протилежне, така державна політика є несумісною з принципами функціонування економіки ринкового типу.

6. Не можемо погодитися з твердженням дисертанта, що рівень монополізації товарних ринків в Україні, який фактично узагальнено автором у таблиці 3.2 на с. 172, є «структурними передумовами конкуренції в економіці України», оскільки це, скоріше, структурні передумови картелізації. Дисертант не досліджує в роботі такі важливі структурні передумови конкуренції як приватизація і демонополізація економіки України. Адже складовою частиною комплексу заходів щодо здійснення ринкових перетворень в економіці були підпрограми демонополізації і розвитку конкуренції, спрямовані на формування й розвиток конкурентного середовища, державні Заходи щодо реалізації Основних напрямів конкурентної політики на 1999 – 2000 роки та на 2001 – 2002 роки, котрі були запроваджені в регіонах України на виконання Указу Президента України від 26 лютого 1999 року N 219/99. У цей період було створено всі структурні передумови формування в Україні економічної (добросовісної) конкуренції. Дослідження цих історичних фактів трансформації економіки дозволили б дисертантові сформулювати більш об'єктивні висновки щодо проблем картелізації.

7. У роботі мають місце некоректні застосування категорій та понять в окремих авторських положеннях. Зокрема:

– дисертант пропонує створення робочих груп за участю представників відповідних організацій або підписання меморандумів про взаєморозуміння з відповідними регулюючими органами визначаючи цю процедуру «механізмами поліпшення і формалізації відносин з галузевими регуляторами АМКУ» (с. 202). Разом з тим, механізм являє собою систему причинно-наслідкових та зворотних зв'язків по організації й управлінню економічними процесами, що передбачає наявність методів, важелів та відповідного забезпечення;

– вимагає редагування авторська новизна, котра сформульована у положенні удосконаленої системи категорій, які віддзеркалюють антиконкурентні дії учасників ринку. Фактично автором удосконалені окремі категорії понятійного апарату: «узгоджена конкурентна поведінка», «картелізація національної економіки», «коректна ідентифікація картелю», а не їх система як цілісна множина елементів, котрі знаходяться між собою у взаємозв'язку, утворюють певну цілісність, єдність.

8. Дискусійним є авторське положення, що ґрунтується на формуванні індикатора картелізації на основі рівня концентрації виробництва, а також виявленим кореляційним зв'язком між цим індикатором та індексом цін реалізації продукції рослинництва й тваринництва (с. 177).

9. Робота б виграла, якби при дослідженні методів виявлення цінової змови та аналітиці показових справ АМКУ (с. 144) дисертант розглянула проблеми цінової дискримінації (не завжди обґрунтованої та справедливої) та об'єктивність і дієвість встановлення АМКУ граничних надбавок й рівнів рентабельності на соціально важливі товари й послуги.

Разом з тим, викладені вище зауваження не впливають на загальну високу оцінку рівня дисертаційної роботи. Наведені дискусійні положення і недоліки не зменшують значення й цінності виконаної дисертації та не змінюють її загалом позитивної характеристики як ґрунтового й актуального дослідження в економічній науці.

Загальний висновок

Оцінюючи роботу Захарової К.Ф. на тему «Державне регулювання картелізації національної економіки» в цілому, можна зробити висновок, що автору вдалося вирішити поставлені завдання, дисертація є завершеним науковим дослідженням, має наукову новизну та практичну цінність. Дисертація відповідає вимогам МОН України, які висуваються до робіт на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук, зокрема, пп. 9, 11, 12, 14 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого

звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013р. Автореферат повністю відображає ключові результати дисертаційної роботи. Усі публікації формують суттєвий науковий доробок автора та повною мірою відображають представлені у дисертаційному дослідженні елементи наукової новизни, її теоретико-методичні та прикладні положення. На підставі зазначеного можна зробити висновок, що вказана дисертаційна робота виконана у відповідності до чинних вимог ДАК України, а її автор, Захарова Ксенія Федорівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.03 – економіка та управління національним господарством.

**Офіційний опонент,
доктор економічних наук, професор,
зав. кафедри фінансів і банківської справи
Полтавського національного технічного**

Л.О. Птащенко

**Офіційний опонент,
доктор економічних наук, професор,
зав. кафедри фінансів і банківської справи
Полтавського національного технічного
університету імені Юрія Кондратюка**

Л.О. Птащенко

Підпис д.е.н., професора, зав. кафедри фінансів і банківської справи
Птащенко Л.О. засвідчую:

В. о. проректора з наукової та інноваційної роботи

В. В. Муравльов

